

מיומנות קריאה רגישה לכיתה ח' ט'

מילה מנחה

לאה הורביץ

מהי מילה מנחה?

א. מילה מנחה: מילה או (שרש לשוני) המופיעים בתוך קטע נתון, מספר פעמים במגמה להוביל ולהנחות את הקורא אל רעיון או מסר בקטע ועשויים לרמז על משמעות נוספת החבויה בטקסט.

ב. מרטין בובר: במאמרו "סגנון המלה-המנחה בסיפורי התורה" כתב:

בשם 'מלה-מנחה' מציינים אנו מלה או שורש לשוני, החוזרים בתוך טקסט או רצף-טקסטים או מסכת-טקסטים חזרה רבת-משמעות המתחקה על חזרות אלה - משמעות אחת של הטקסטים מתפענחת או מתבהרת לפניו או, מכל מקום, מתגלית לו ביתר שאת. חזרה זו, כאמור, אינה מחויבת דווקא להיות של אותה מלה ממש, אלא גם של שורש-המלה החוזר ונשנה;¹

בטקסטים של הסיפור המקראי מותיר המספר מקום רב לקורא ומזמין אותו לחפש תשובות לשאלות המציקות לו בעת הקריאה, מבלי שהתשובות כתובות בו במפורש. הסיפור מזמין את הקורא עצמו לספקן. מתוקף המאמץ הנתבע ממנו המספר הופך את הקורא למעורב. הסיפור המקראי הוא יצירה ספרותית הבונה מערכת פערים שיש למלאם. אחת הדרכים למלא פערים ולגלות פשר סמוי היא מעקב אחר מילה מנחה.

היד המשלחת את הקורא בחיפוש אחר המשמעות הסמויה

המילה מנחה, כשמה כן היא: כמנחה ומדריך, המוביל אותנו ממקום אחד למקום אחר. או כמנחה המבקש שמונחיו, מודרכיו יעברו תהליך כלשהו.

המילה המנחה משמשת כאמצעי ספרותי בספרות ובהוראת התנ"ך.

לרוב במעקב אחר הופעת המילה מנחה, ובדיקת ההקשרים שלה בטקסט, ניתן לראות כי המשמעות הנובעת מהופעתה מספר פעמים גלויה לעין הקורא (דוגמא: שרש עב"ד שמות א'. שרש של"ח- שמות ג'. שרש רא"ה שמואל א' ט"ז עוד).

אך יש ומאחורי המילה החוזרת בהופעותיה השונות קיים מסר סמוי. כדי לגלותו ולפענח את פשרו נדרש הקורא לעיון מעמיק, מעקב אחר ההקשרים של הופעת המילה ומחשבה נוספת כדי לעמוד עליו.

במאמר זה בחרתי שתי הופעות של מילה מנחה עם משמעות סמויה.

האחת: המילה **יד** בספר שופטים פרק א', פרק הנלמד הכתה ח'.

השניה: השרש **של"ח** בספר שמואל ב' פרק י"א, פרק הנלמד בכיתה ט'.

¹ מרטין בובר, **דרכו של מקרא: עיונים בדפוסי-סגנון בתנ"ך**, מוסד ביאליק, 1978, עמ' 284. המקור (בגרמנית) התפרסם בשנת 1936.

מילה מנחה: יד שופטים פרק ג'.

בשופטים אנו פוגשים את הסיפור המחזורי, סיפור שחוזר על עצמו, בני ישראל חוטאים, ה' כועס עליהם ומשעבדם בידי אויב לרוב כ 40 שנה; הם זועקים אל ה' וזה שולח להם מושיע בדמות שופט. השופט משחררם מעול הכיבוש והשיעבוד, ואז - תשקוט הארץ ארבעים או שמונים שנה. שוב ושוב חוזר חלילה.

בפרק ג' שלפנינו שני סיפורים מתוך דגם זה, האחד על השופט עתניאל בן קנז המושיע את בני ישראל מידי כושן רשעתים מלך ארם, והשני על אהוד בן-גרא המציל את בני ישראל מידי עגלון מלך מואב. מה סוד ההצלחה של עתניאל בן קנז ואהוד בן-גרא במלחמתם במלכים הכובשים ששיעבדו את בני ישראל שנים רבות? במעקב אחר המילה המנחה יד בפרק ג' ננסה לענות על שאלה זו.

המילה המנחה יד מופיעה בפרק 8 פעמים. מעקב אחר הקשרים בהם מופיעה המילה יד בכל פסוק יסייע למצוא את הפשר הסמוי העשוי לתת מענה לשאלה מהו סוד הצלחתו של עתניאל במלחמתו בכושן רשעתיים ושל אהוד במלחמתו בעגלון.

א. עתניאל כושן וה'

בפסוק 8 מסופר: וַיַּחַר-אַף יְהוָה, בְּיִשְׂרָאֵל, וַיִּמְכְּרֵם בְּיָד כּוֹשֵׁן רִשְׁעִיתִים, מֶלֶךְ אֲרָם נְהָרִים. אלוהים מוסר את ישראל בידי מלך ארם וזה משעבד אותם. המילה יד מופיעה בהקשר של אלוהים בני ישראל עובדים את כושן 8 שנים עד שקצה נפשם בעבדות, זועקים אל ה' השולח להם מושיע, את עתניאל בן-קנז: "וַיָּבֹא יְהוָה, וַיִּשְׁפֹּט אֶת-יִשְׂרָאֵל, וַיֵּצֵא לְמַלְחָמָה, וַיִּתֵּן יְהוָה בְּיָדוֹ אֶת-כוֹשֵׁן רִשְׁעִיתִים מֶלֶךְ אֲרָם. וַתֵּצֵא יָדוֹ, עַל כּוֹשֵׁן רִשְׁעִיתִים. (10) פעמיים בפסוק זה מופיעה מילה המנחה יד. פעם אחת אלוהים הוא הנותן בידי של עתניאל את כושן, ובפעם השניה המילה יד מופיעה בהקשר של עתניאל אשר ידו יכלה למלך ארם.

נזכור את ההקשרים של המילה "יד" ונתבונן בהופעתה בסיפור אהוד ועגלון.

א. אהוד עגלון וה'

לאחר שהארץ שקטה 40 שנה, שוב חוטאים בני ישראל, ואלוהים מגוון והפעם האויב הכובש והמשעבד הוא אחר- עגלון מלך מואב. עגלון מצרף לשורותיו את עמון ואת עמלק ביחד שלושתם מביסים את ישראל ואז וַיִּזְעֻקוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל, אֶל-יְהוָה, וַיָּקָם יְהוָה לָהֶם מוֹשִׁיעַ אֶת-אַהוּד בֶּן-גֵּרָא בֶן-הַמִּינִי, אִישׁ אֶטֶר יָד-מִינֹו; (15)

הפעם היד הינה בהקשרו של אהוד.

אהוד מתכנן מרד בעגלון ובמסגרת התכסיסים להפלת מלך מואב, לוקח אהוד למלך מנחה, המנחה ניתנה על ידי בני ישראל מידי של אהוד. וַיִּשְׁלְחוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּיָדוֹ מִנְחָה, לְעֶגְלֹון מֶלֶךְ מוֹאָב. (15).

אנו קוראים שאהוד מכין גם חרב ייחודית שעימה הוא מגיע לארמונו של עגלון המלך. אחרי שרכש את אמון המלך: וַיִּשְׁלַח אֶהוּד, אֶת-יָד שְׂמָאלוֹ, וַיִּקַּח אֶת-הַחֶרֶב, מֵעַל יָרֵךְ יָמִינוֹ; וַיִּתְקַעָהּ, בְּבִטְנוֹ. (22) הוא שולח את יד שְׂמָאלוֹ לוקח את חרבו והורג בה את המלך. היד של אהוד היא המובילה לשיא בעלילה, מותו של עגלון.

אהוד בורח ונותן הוראה לחייליו לצאת לקרב: וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רָדְפוּ אַחֲרַי, כִּי-נָתַן יְהוָה אֶת-אֵיבֵיכֶם אֶת-מוֹאָב בְּיָדְכֶם (28) - אלוהים יעזור בניצחונם ויתן את האויב בידם. ביד ישראל. וסוף הסיפור שלב אחרון במחזוריות: וַתִּכְנַע מוֹאָב בַּיּוֹם הַהוּא, תַּחַת יָד יִשְׂרָאֵל; וַתִּשְׁקַט הָאָרֶץ, שְׁמוֹנִים שָׁנָה. (30)

סוף טוב הכל טוב, האויב מוכרע ונכנע תחת יד ישראל

מה הביא לניצחונו של אהוד?

במעקב אחר המילה המנחה, ניתן לראות כי היא מופיעה בהקשרים שונים. מה המסר הגלוי ומה המסר הסמוי אליו מובילה המילה?

כשבני ישראל חוטאים אלוהים הוא זה הנותן אותם ביד האויבים. כשהם זועקים לעזרה, אלוהים הוא זה המקים להם מושיע. את אהוד בן-גרא. יד אלוהים אינה מוזכרת, אך היא דומיננטית ופעילה. הפרק מוביל את קו החשיבה באמצעות עתניאל – מסיפור זה שיד אלוהים היא נותנת את העם ביד האויב. ויד אלוהים היא זו ששולחת מושיע.

המעניין הוא מקומם של בני האדם בפרק - ביצוע התכנית האלוהית עובדת לידי האדם. ואמנם המושיע מתכנן מרד כדי לשחרר את בני ישראל מידי האויב. יש לאל ידו לפעול בשטח. הוא זה שבידי המנחה. אהוד איטר יד ימינו, מנצל תכונה פיסית זאת כדי לתעתע במלך ומצליח להכריע את הקרב על ידי הריגת עגלון מלך מואב.

מסתבר שפועלו של אהוד היה מתוכנן היטב והיווה חלק עיקרי של מרד כולל, שהוכן בקפידה. אהוד פועל באמצעים העומדים לרשותו, יודע לנצל יפה את יכולותיו הפיסיות, לוקח בידו מנחה לריכוך והטעיה. הורג בידו. הוא מנצל גם את תנאי השטח ואת היכרותו כנראה עם עגלון מלך מואב וכל זה כדי לנצח במלחמה ולהשיג את השיחרור מעול המשעבד לעם ישראל. אך עדיין התהילה לא לו היא.

אולם פרק ב' וסיפור עתניאל בתחילת פרק ג' בנו עברנו את הידיעה כי לולא יד ה', שאינה נזכרת במפורש, לא היתה תכניתו של אהוד מצליחה. אהוד הוא המזכיר לנו בסיפור בו הוא הגיבור המרכזי את מקומו של אלוהים כעומד מאחרי המאורעות - וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רָדְפוּ אַחֲרַי, כִּי-נָתַן יְהוָה אֶת-אֵיבֵיכֶם אֶת-מוֹאָב בְּיָדְכֶם (28).

במעקב אחר המילה המנחה יד, ניתן לראות את המסר הסמוי המובלט, שתי ידיים עובדות ופועלות בשיתוף פעולה.

יד אלוהים ויד האדם ומביאות למפנה ולהצלחה.

הרחבה – יד אלוהים ידי אדם והציונות

רוני מגידוב

גישה זו לפיה אלוהים אינו מציל את בני ישראל בדרך ניסית אלא משתף פעולה עם בני האדם ראוייה לתשומת לב. יש הסבורים כי העולם מתנהל על פי הכלל - אין נוקפין אצבע למטה מבלי שמכריזין על זה למעלה". ואולי להיפך – אין נוקפין אצבע מלמעלה מבלי שהחלו בפעולה מלמטה"? אלה השקפות עולם משמעותיות שניתן לראות אותן במחלוקת בנושא הקמת מדינת ישראל וקריאה ליהודים לעלות בהמוניהם לארץ ישראל.

חלק מחכמי המאה השלישית, פירשו את התבוסות הקשות בחורבן בית שני, במרד טרייאנוס ובמרד בר כוכבא, כהשתקפות רצונו של האל בהיסטוריה. פירוש זה, המצוי למשל במדרש על שלוש השבועות שבשיר השירים: הַשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַם בְּצַבָּאוֹת אוּ בְּאִילֹת הַשָּׁדֶה אִם-תִּעְרְוּ וְאִם-תִּעֲזְבוּ אֶת-הָאֱהָבָה עַד שֶׁתִּחַפֵּץ (שיר"ש ב' 7, ג' 5, ח' 4), מדרש זה מופיע בתלמוד בבלי כתובות קי: קיא. על פיו אלוהים אינו מעוניין בכינונה של ממלכת יהודה (או מדינת ישראל, על פי פירושם של זרמים חרדיים) ומבקש, אף משביע, את כנסת ישראל לבל יעלו לארץ ישראל בעליות המוניות. עליהם לשבת בארצות גלותם ולהשתעבד לאומות העולם. תוקפן של השבועות הללו יפה עד "שתחפץ". כלומר בבוא הרגע המתאים תוכל "האהבה" להתעורר. רגע זה, לדעת חלקים מהאוכלוסייה החרדית הלא ציונית, טרם הגיע, ועל כן הקמתה של מדינת ישראל הוא מרי כנגד הרצון האלוהי. כדי לחולל תנועה לאומית יהודית, כדי להעזיז ולעלות "בחומה" (או "כחומה") היה על חלק מהמאמינים ברעיון הציוני לצאת כנגד התפיסה שיש להמתין לצו אלוהי או לבואו של משיח. המבקשים לקרוא על כך בהרחבה יוכלו להיעזר במאמר הדידקטי על המעפילים -

<http://mikranet.cet.ac.il/mikradidact/pages/item.asp?item=22589>

הנועזות של רבנים מבשרי הציונות

הרב צבי הירש קאלישר ממבשרי הציונות ביקש להדגיש את מקומם של בני אדם ותפקידם לחולל שינוי. וכך הוא כותב ב 1836:

אל יחשוב החושב כי פתאום ירד השם יתברך משמים לארץ לאמור לעמו: צאו! או ישלח משיחו פתאום מן השמים לתקוע בשופר גדול אל נדחי ישראל, ויעשה להם חומת אש סביב. ראשית הגאולה תהיה על ידי סיבה טבעית מבני אדם ועל ידי רצון המלכויות לקבץ מעט מני פזורי ישראל לאדמת קודש

הרב יהודה אלקלעי מכריז אף הוא בסוף המאה ה 18 אחרי שנוסד בית-הספר החקלאי "מקוה ישראל": פתחו פתח של מחט, ואבינו שבשמים התחיל להרחיב לנו הפתח עד שיהיה כפתחו של אולם.

למעשה בחלקים רבים של המקרא נדרש האדם לפעילות שפעמים רבות מפעילה את אלוהים הנחלץ לסיוע ולתמיכה. נראה כי המילה המנחה "יד" מלמדת על שיתוף הפעולה שבין אלוהים לבין האדם ועל התביעה מהאדם ליוזמה ולפעילות.

לא רק הגיבור התנ"כי, גם הקורא בתנ"ך נדרש לפעילות ולמעורבות כדי לעמוד על צפונותיו ולהיות בשיח עם ספר הספרים. אחד מכליה של פעילות זו היא החיפוש אחר משמעותה של המילה המנחה.

מילה מנחה : של"ח שמואל ב' פרק י"א.

לאה הורביץ

שמואל ב' פרק י"א - מילה מנחה של"ח

בספר שמואל ב' פרק י"א, העוסק בפרשת דוד ובת-שבע, נמסר על חטא גדול של דוד המלך – לקיחת אשת איש שבעלה נלחם בצבאו של דוד ורקימת מזימה להרוג קצין זה.

בקריאת הפרק עולות מספר שאלות ותמיהות, שאפשר שהמרכזית שבהן -

איך הגיע דוד המעורב, שחיי אדם יקרים לו, שהוצג כמי שמוסר וצדק מנחים אותו לסיטואציה המתוארת



אחת הדרכים לבדוק פשר/ או רעיון סמוי היא דרך מילה מנחה. וכבר למדנו מילה מנחה כמעט ואין צורך לאתרה היא אמורה לבלוט בהופעותיה הרבות ביחידת הלימוד/ בפרק. יש בהופעתה אמירה לקורא: אם תתייחס ולא תתעלם- תרוויח. אם תשכיל ללכת איתי בדרך, תבין לאן אני מנחה אותך ודי לחכימא ברמיזה...

א. המילה המנחה בפרק: של"ח מופיעה בפרק

הפועל של"ח מופיע 12 פעמים בפרק זה.

מהן הופעותיה? באיזה הקשר היא מופיעה? למי היא מתייחסת?

ב. נבדוק מה פירוש המילה ובאילו הקשרים מופיעה?

חטאו של דוד בא לידי ביטוי בשורש של"ח, אך גם במעקב אחר הופעת השורש ניתן לבדוק מה עוד אפשר ללמוד על דוד והתנהגותו בסיפור זה.

1. בפסוק א', בפתיח (האקספוזיציה) נמסר:

וַיְהִי לְתִשְׁבֵּת הַשָּׁנָה לְעֵת צֵאת הַמִּלָּאכִים, וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶת-יֹאבָב וְאֶת-עֶבְדָּיו עִמּוֹ וְאֶת-כָּל-יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁחָתוּ אֶת-בְּנֵי עֲמֹן, וַיִּצְרוּ, עַל-רֶבֶּה; וַדָּוִד, יוֹשֵׁב בִּירוּשָׁלַם.

דוד אם כן בתקופה שמלכים יוצאים לקרבות, שולח את יואב שר צבאו למלחמה ואילו הוא יושב בירושלים.

חלקו הראשון של הפסוק עד האתנחתא כולל תיאור מפורט. ובחלק השני סיפור בשלוש מילים על המלך היושב בירושלים. הפרטים במשפט הפתיחה מכוונים את הקורא להציב את המלך היושב בביתו לעומת כל האחרים שנשלחו על ידו למלחמה.



2. וַיִּשְׁלַח דָּוִד, וַיִּדְרֹשׁ לְאִשָּׁה; וַיֹּאמֶר, הֲלוֹא-זֹאת בֵּת-שֶׁבַע בֵּת-אֱלִיעֶזֶר-אִשְׁתִּי, אֲוִרְיָה הַחֲתָנִי. (פס' 3) דוד היוצא לעת ערב לשוח על גג ארמונו רואה אישה רוחצת על גג ביתה, הוא שולח אנשים לברור זהותה. ומתברר כי מדובר באשה אשת איש.

3. **וַיִּשְׁלַח** דָּוִד מַלְאָכִים וַיִּקְחָהּ, וַתָּבוֹא אֵלָיו וַיִּשְׁכַּב עִמָּה, וְהָיָא מִתְקַדְּשֶׁת, מִטְמְאָתָהּ; וַתִּשָּׁב, אֶל-בֵּיתָהּ. (4) למרות ידיעתו כי מדובר באשה נשואה דוד פועל להשגתה, **ושולח** להבאתה לביתו. שוב שליחות מטעם המלך, והפעם בצרוף הפעלים: **וַיִּקְחָהּ, וַיִּשְׁכַּב עִמָּה**.

4. **וַתִּשְׁלַח** וַתִּגְדַּל לְדָוִד, בַּפְּסוּק זֶה (5) המילה מנחה מתייחסת לפעולת בת-שבע. המלך אינו נגיש לכל אחד, גם לא לבת שבע שחזרה לביתה, והיא מוצאת דרך לשלוח להגיד לדוד על דבר הריונה.

5. **וַיִּשְׁלַח** דָּוִד, אֶל-יֹאבָב, (6) אולי היינו בשלב זה מצפים שדוד יזמין את בת שבע? או לאיזו אמירה מצידו המתייחסת לדבר ההודעה. אך אין. דוד פועל בצורה מהירה וקרה, **שולח שליחים** ליואב הנמצא בשדה הקרב. יואב עסוק במלחמה ולא ברור מה הוא רוצה ממנו ולמה הוא מטרידו. ומיד מתבררת הסיבה:

6. **שִׁלַּח אֵלַי, אֶת-אוֹרֵיָה הַחִתִּי**; (6) דוד מבקש מיואב כי **ישלח** אליו את אוריה. הקורא יודע כי אוריה הוא בעלה של בת שבע, אך עדיין לא ברור מה פשר הבקשה בצורת הצו: **שלח** אלי את אוריה.

7. **וַיִּשְׁלַח יֹאבָב אֶת-אוֹרֵיָה, אֶל-דָּוִד**. (6) יואב ממלא את צו המלך **ושולח** את אוריה החיתי משדה הקרב אל דוד.

8. וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל-אוֹרֵיָה, שֵׁב בָּזָה גַם-הַיּוֹם--וּמָחָר **אֶשְׁלַחְךָ**. (12) אחרי שנכשל דוד בניסיונותיו הראשונים להביא את אוריה כי ירד אל ביתו, מודיע לו דוד: **מחר אשלחך**... שוב שולח והפעם את אוריה ששלח לקרוא לו. שולח אותו ועושה בו כרצונו. האם אוריה ידע? גם אם כן וגם אם לא: המלך יודע לאן הוא שולח את אוריה. ושוב בשליחות זו הוא מנצל את כוחו, אינו חש חמלה כלפי אוריה ושולח אותו אל מותו.

9. בַּבֹּקֶר, וַיִּכְתֹּב דָּוִד סֵפֶר אֶל-יֹאבָב; **וַיִּשְׁלַח**, בְּיַד אוֹרֵיָה. (14) לאחר שנכשל דוד גם בניסיונותיו האחרונים, הריהו **"שולח"** ספר ביד אוריה אל יואב ומה הוא כותב בספר? **הבו את-אוֹרֵיָה, אֶל-מוֹל פְּנֵי הַמִּלְחָמָה הַחֲזָקָה, וְשִׁבְתֶּם מֵאַחֲרָיו, וְנָכָה וָמָוֶת**. (14) כתיבת המכתב, **שליחתו** בידי אוריה וההוראה **אל-מוֹל פְּנֵי הַמִּלְחָמָה הַחֲזָקָה**, מעצימה את דמותו של דוד כמלך עריץ וקר. ואם ניקח בחשבון שעוד חיילים עלולים למות יתגלה ביתר שאת מלך שעניינו האישיים גוברים על טובת נתיניו, דבר המעמיד אותו שוב באור שלילי מנותק וחסר התחשבות. נותן הוראות באמצעות שליחים, נשאר בארמון כאשר מוות וחיים בידיו.



10. **וַיִּשְׁלַח**, יֹאבָב; וַיִּגְדַּל לְדָוִד, אֶת-כָּל-דִּבְרֵי הַמִּלְחָמָה (18) יואב מוציא לפועל את גזר הדין של דוד על אוריה, ו**"שולח"** מלאך להודיע לדוד על דבר המלחמה ועל מות אוריה.

יואב כמו בת שבע- אחרי שדוד שלח אליהם... הוא שולח אליו .

11. וַיֵּלֶךְ, הַמֶּלֶךְ; וַיָּבֹא וַיִּגְדֹּל לְדָוִד, אֶת כָּל-אֲשֶׁר שָׁלַח יוֹאָב. וַיָּמָוְתוּ מֵעֲבָדֵי הַמֶּלֶךְ; וְגַם, עֲבָדֵי אֲוִירָה הַחֲתִי--מָתוּ. (24)

תגובת דוד: כה-תאמר אל-יואב אל-גרע בעיניך את-הדבר הזה--כי-כזה וכזה, תאכל החרב; החזק מלחמתך אל-העיר והרסה, וחזקה. דוד מבקש לעודד את יואב שביצע את המשימה. לרגע נדמה שהעידוד בא ממקום של כאב, אך האמירה בהמשך לא מתירה ספק ביחס לרגשותיו של המלך: דוד אומר "כזה וכזה תאכל חרב" אמירה הממחישה ומסכמת את המסר והרעיון שהובילה המילה המנחה של"ח.

ב. מה המסר במועבר באמצעות השורש המנחה ש.ל.ח.?

דוד המלך דאג שלא ידבק בו רבב מבחינה מוסרית בכל מהלכיו עד כה. מה הביא אותו למעשה כל כך לא מוסרי? כיצד חמד אשת איש, נאף ולבסוף כדי לטשטש ראיות מרשיעות שלח את בעלה, חייל בצבאו אל מותו?

בפתיח הסיפור, יושב דוד בארמונו בירושלים שולח את צבאו למלחמה. רואה אישה וחושק בה, שולח שליחים לברר את זהותה, גם כשנודע לו שמדובר בבת שבע- אשת איש, חייל הנלחם כעת בשדה הקרב את מלחמותיו של המלך, שולח שליחים להביאה אל חיקו. שולח אותה בחזרה אל ביתה. דוד המלך השליט, ספון בארמונו, ארמון העינוגים, מרוחק מפיקודיו ושולח ושולח. הוא אינו שותף במלחמה מצד אחד ומנגד מעסיק שליחים בשליחויות לסיפוק צרכיו בלבד ללא הקדשת תשומת לב לממלכה וללא רגישות לזולת.

כשנודע לדוד בת-שבע נושאת ברחמה את ילדו מה הוא עושה? מה היינו מצפים ממלך שדאג עד כה להיראות נקי כפיים וישר? ובכן נכונה לנו הפתעה:

דוד המלך שוב שולח, והפעם שליחים מירושלים אל שדה הקרב המתחולל בעמון ומבקש משר צבאו העסוק בניהול מלחמה באויב, לשלוח את החייל אוריה בעלה של בת-שבע אליו. הצבא עסוק במלחמה ודוד עסוק בענייניו האישיים ובניסיונותיו לצאת מהפלונטר שיצר. נראה כאילו הוא אינו מבין ואינו מודע ששר הצבא והחיילים אמורים להתרכז במשימה הצבאית ולא בשליחויות חסרות פשר.

גם כאשר מגיע אוריה לארמון, מעייניו של דוד הם רק בעניין אחד, לצאת מהתסבוכת שנכנס אליה. אין לו חמלה כלפי אוריה, הוא זומם מזימה שאוריה ילך לביתו וישכב עם בת-שבע ובכך יינקה דוד. אין לו קושי עם העובדה שאוריה יחשוב שהוא אבי הילד שברחמה של בת-שבע, ושהילד שיוולד לא ידע מי אביו הביולוגי. דוד אינו לוקח אחריות ואינו רוצה להכיר בשלב זה באבהות על הילד שלו.

כשהוא לא מצליח להגשים את מזימתו, ואוריה מסרב ללכת לבת-שבע, הרי שהוא בלופ של עבירה גוררת עבירה (כדברי חז"ל), ואם תרצו שליחות גוררת שליחות ודוד שוב שולח. והפעם הוא שולח את אוריה בחזרה לשדה הקרב עם מכתב ובו גזר דינו. גזר דין מוות כדי שדוד החמדן והנואף יצא נקי. הוא מתגלה כאן כאדם וכמלך מנותק רגשית ופיסית ממהלכיו ומרגשות הסובבים אותו.

דוד היושב בירושלים רוצה להביא למותו של אוריה ואינו מבצע זאת בעצמו. דוד השולח, מטיל על יואב באמצעות המכתב, שליחות קטלנית. שדה הקרב מרוחק ממקום משכנו של המלך, המלך לא מכיר את תנאי השטח ובכל זאת משנה את פקודות הקרב של שר צבאו. הוא משתמש בחייליו וביואב, האמור



לצאת לקרב המתוכנן בקפידה ללא שיקולים ומהלכים לא ענייניים, ושולח תכנית פעולה מבצעית האמורה לשרת אותו.
דוד מגייס את יואב כשותף לדבר עבירה וגם עליו לא חס. חוטא ומחטיא אחרים. אך גם ממהר לנקותם מרגשות אשמה כפי שקרה בהמשך עבירה.

כאשר מגיעה אל דוד בשליחות יואב, הידיעה על הטרגדיה הנוראה שקרתה, על מות חיילים רבים בגלל שפקודת הקרב שונתה על ידי יואב אך ורק כדי להבטיח את מות אוריה. תשובתו חד היא- **כִּי-כֹּזֶה וְכֹזֶה, תֹּאכַל הָחֶרֶב**; במלחמה כמו במלחמה, אין להתרגש מהתוצאות. המטרה מקדשת את האמצעים. אין הוא מתרגש כי את העיקר מבחינתו שמע: **וְגַם, עֲבָדְךָ אֹרֶיָה הַחֲתִי--מָת.** (24)
דוד השולח- ויתר על קשר בלתי אמצעי עם עמו וחייליו. התנתק וניסה לשלוט בשלט רחוק, במשלוח שליחים ובהעברת פקודות ממקום מושבו בארמון. והתוצאה: התנתקות. לא רק מהאנשים הפועלים עבורו, אלא גם מעצמו. מרגשותיו, ממצפנו. הכוח המאפשר לשלוח ולשלוט גורם להתנתקות פנימית. אפשר שרק בפרק הבא כשיתרגש על דוד אסון ובנו התינוק ימות, יחזור דוד אל עצמו.

הרחבה – דוד המלך והצייר קארוואג'יו

רוני מגידוב

הצייר האיטלקי בן המאה ה-16 צייר שלוש תמונות של דוד ההורג את גלית בתמונה הראשונה שצייר קארוואג'יו כשהיה בשנות העשרים שלו, נראה דוד להוט להתעסק בראשו של גלית שזה עתה הרג והוא שקוע כולו במלאכה. בתמונה השנייה הוא מציג את ראש אויבו באדישות וכאילו הוא מנותק ממעשה ההרג שזה עתה ביצע, ואילו בתמונה השלישית הוא מסתכל בראש שכרת בחמלה.

למיכאלאנג'לו מריסי קארוואג'יו היו חיים סוערים. היה לו מזג חם ופעם בשעת התפרצות הרג אדם. מרתק לראות ביצירותיו קארוואג'יו את השתקפות חייו שלו, ונראה כי נוכל לראות בהם תהליכים שעובר גם מושא ציורו – דוד המקראי.

דוד הצעיר המתלהם – שמ"א כ"ה

ההתלהבות ואולי גם ההתלהמות היא לעיתים פן של נעורים, כשהכול חדש ונוגע באדם הצעיר והוא מגיב במלוא העוצמה והמעורבות, מתוך רצון להתנסות ולהתפתח.
בסיפור מימי ההימלטות של דוד מפני שאול, מבקש דוד מנבל הכרמלי שבחגיגת הגז שערך ייתן גם לאנשיו אוכל. הנימוק לכך היה שאנשי דוד שמרו בעת המרעה על צאנו של נבל ועל כן הם מבקשים להיות שותפים בחגיגת גז הצמר של הצאן. אולם נבל ראה בפניית נעריו של דוד דרישה שאיננה במקומה. יש לזכור שהוא לא מינה את דוד ואנשיו לשמור על צאנו ויש אך שכינו את התנהגות דוד "פרוטקשן".² תגובתו של נבל לבקשה הייתה דוחה ומעליבה:

² ראו מאיר שלו, תנ"ך עכשיו, ירושלים תל אביב תשמ"ה, עמ' 19 – 23, וכנגדו את דברי אוריאל סימון, בקש שלום ורדפהו, תל אביב 2002, עמ' 200 וכן הערה 29 בעמ' 301 – 302.

"וַיֵּן נָבֶל אֶת-עֶבְדֵי דָוִד, וַיֹּאמֶר, מִי דָוִד, וּמִי בֶן-יִשָּׁי; הַיּוֹם, רַבּוֹ עֲבָדִים, הַמִּתְפָּרְצִים, אִישׁ מִפְּנֵי אֲדֹנָיו. יֵאָמֶר וְלִקְחֹתִי אֶת-לַחְמִי, וְאֶת-מִימִי, וְאֶת טִבְחֹתִי, אֲשֶׁר טִבַּחְתִּי לַגִּזְי; וְנָתַתִּי, לָאֲנָשִׁים, אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתִּי, אִי מִזֶּה הֶמָּה" (שם"א כ"ה 10 – 11)

כששמע מפי נערי על תשובתו הפוגעת של נבל הכרמלי המסרב לחלוק עם נערי מהכבודה של חגיגת הגז מגיב דוד:

(יב) וַיִּהְיוּ נַעֲרֵי דָוִד לְדֶרֶךְם וַיָּשָׁבוּ וַיָּבֹאוּ וַיִּגְדּוּ לוֹ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: (יג) וַיֹּאמֶר דָּוִד לָאֲנָשִׁי חֲגְרוּ אִישׁ אֶת חַרְבּוֹ וַיַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת חַרְבּוֹ וַיַּחְגְּרָם גַּם דָּוִד אֶת חַרְבּוֹ וַיַּעֲלוּ אַחֲרֵי דָוִד כָּאֲרָבַע מֵאוֹת אִישׁ וּמֵאֲתָנִים יָשָׁבוּ עַל הַכְּלִים: (שם 12 – 13)

דוד כל כך פגוע וזועם שהוא והמספר כמעט אינם יכולים להביע ביטוי חוץ מאשר "חגרו את חרבו" המופיע בפסוק אחד (פס' 13) שלוש פעמים.

למרבת המזל את התגובה, שאפשר והמספר מסתכל עליה בעין מעט משועשעת, ממתנת אביגיל הממהרת לבוא לקראת דוד ואנשיו החגורים עם תקרובת מכובדת ובפיה נאום שכנוע בנוי לתלפיות, ששינה את תכניתו של דוד להשמיד כל מי שזז בבית נבל הכרמלי.

ערך חיי אדם - חמלה

מעורבותו של דוד באה לידי ביטוי לא רק התלהמות וששון אלי קרב, הוא מאפשר לדברים נוספים לנגוע בו ולהשפיע עליו. סיפור אחר מימי עלומיו של דוד מלמד דווקא על רגישותו הרבה לחיי אדם.

נקדים ונסביר - לספר שמואל (כמו לספר שופטים) - נספח בפרקי האחרונים, ויש בו סיפורים מתקופות קודמות לפרקים שמקומם לפני הנספח. בנספח בשמו"ב כ"ג סיפור נידח מימי צעירותו של דוד מסופר -

(יד) וַדָּוִד אָז בְּמִצְוֶה וּמִצַּב פְּלִשְׁתִּים אָז בֵּית לָחֶם: (טו) וַיִּתְּאֶנּוּ דָּוִד וַיֹּאמֶר מִי יִשְׁקֶנִי מִיָּם מִבְּאֵר בֵּית לָחֶם אֲשֶׁר בַּשָּׂעַר: (טז) וַיִּבְקְעוּ שְׁלֹשֶׁת הַגִּבּוֹרִים בְּמַחְנֶה פְּלִשְׁתִּים וַיִּשְׁאַבוּ מִיָּם מִבְּאֵר בֵּית לָחֶם אֲשֶׁר בַּשָּׂעַר וַיִּשְׁאוּ וַיָּבֹאוּ אֶל דָּוִד וְלֹא אָבָה לְשִׁתּוֹתָם וַיִּסְף אֹתָם לִיהוָה: (יז) וַיֹּאמֶר חֲלִילָה לִי יְהוָה מַעֲשֵׂתִי זֹאת הִדָּם הָאֲנָשִׁים הַחֲלָכִים בְּנִפְשׁוֹתָם וְלֹא אָבָה לְשִׁתּוֹתָם אֲלֵה עָשׂוּ שְׁלֹשֶׁת הַגִּבּוֹרִים:

מדוע סרב דוד לשתות מים שהובאו לו על ידי שלושה מרעיו; הם הסתכנו וחדרו לבאר של בית לחם והביאו לו את המים אליהם השתוקק. מדוע שפך אותם דוד? הבהרה יש בתוספת שבסיפור המקביל בדברי הימים:

(יט) וַיֹּאמֶר חֲלִילָה לִי מַאֲלֵהִי מַעֲשׂוֹת זֹאת הִדָּם הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁתָּה בְּנִפְשׁוֹתָם כִּי בְּנִפְשׁוֹתָם הֵבִיאוּם וְלֹא אָבָה לְשִׁתּוֹתָם אֲלֵה עָשׂוּ שְׁלֹשֶׁת הַגִּבּוֹרִים (דבה"א י"א 19)

דוד אמנם הביע משאלה לשתות ממימי הבאר של עיר הולדתו הנשלטת בידי הפלשתים; אולם הוא לא שער כי שלושה מחבורת הגיבורים שלו ימלאו את בקשתו, יסתננו למצודת בית לחם ויחרפו את נפשם רק כדי להביא למנהיגם מעט מים. הסתכנותם בשל התאוותו למים היא הקרבה גדולה מידי בשביל הנאה ממם, ועל כן הוא מנסך את המים לאלוהים באופן הפגנתי.

ערך חיי אדם - ניתוק

דוד זה מתואר בנעוריו כמי שהאירועים נוגעים בו וחודרים אליו, והוא מגיב אליהם בעוצמה - מתלהם וממהר לנקום במי שפגע בכבודו מחד גיסא, ומגלה רגישות לחיי אנשיו מאידך גיסא. כמה שנים מאוחר, כשהגיע לעמדת מלכות וכוח נוהג דוד באופן שונה.

שמ"ב י"א סיפור שמבחינות רבות הוא קו פרשת מים בתיאור מלכות דוד.

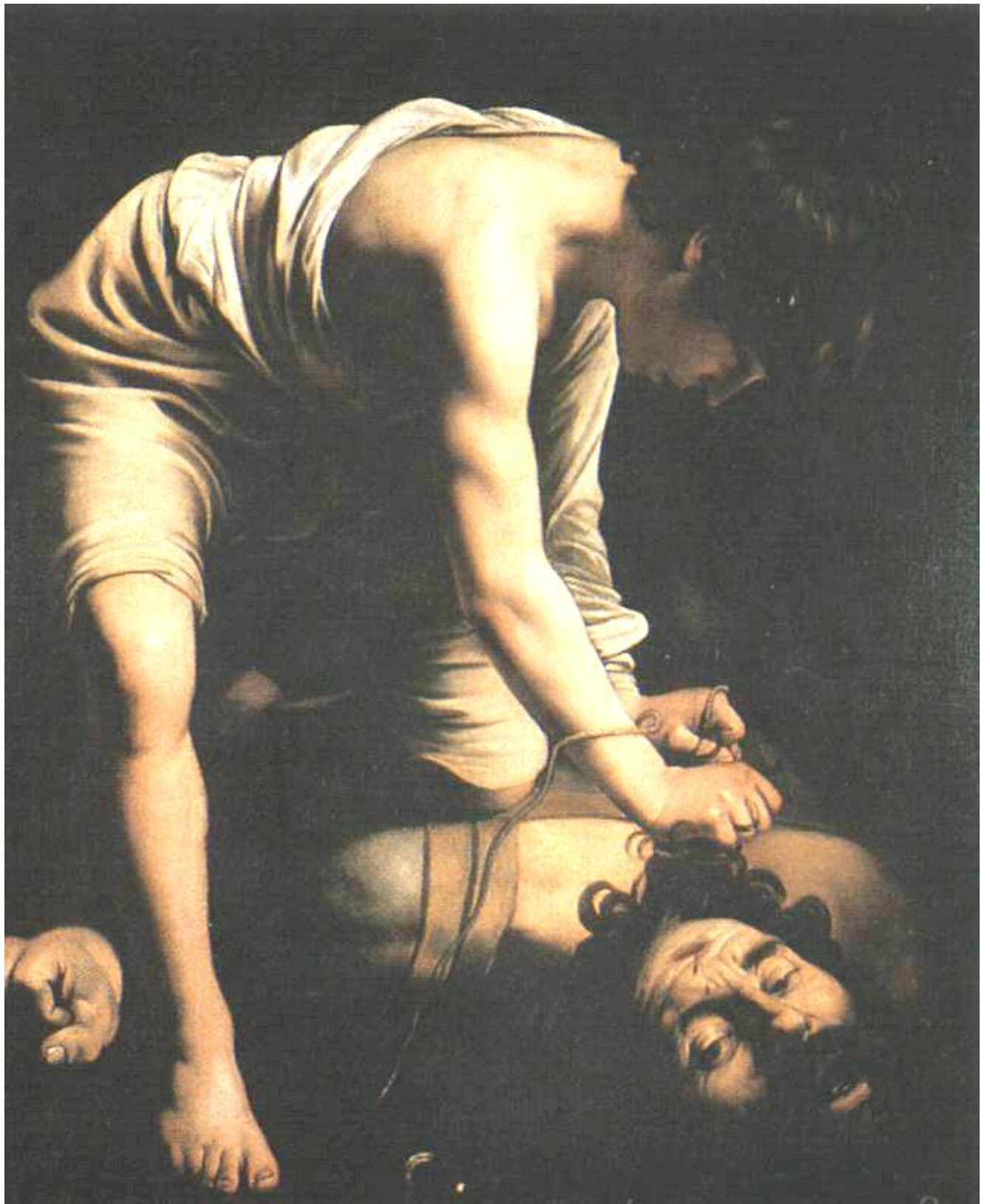
דוד איננו עוד חלק מהאירועים הוא מנותק מהם. הוא עצמו כבר איננו צריך לעשות, הוא שולח ושולחים אליו. דוד נמצא בעמדת כוח שבה אין הוא חש עוד את העשייה ואת אנשיו. החיים מונעים בשלט רחוק המצוי בידי דוד. המרחק הוא גם בין דוד לבין רגשותיו. טרגדיה תחזיר את דוד זה למי שהדברים חודרים אליו והוא רואה בפיכחון ובכאב את המציאות. זהו אסון מותו של הילד שבת שבע נושאת ברחמה.

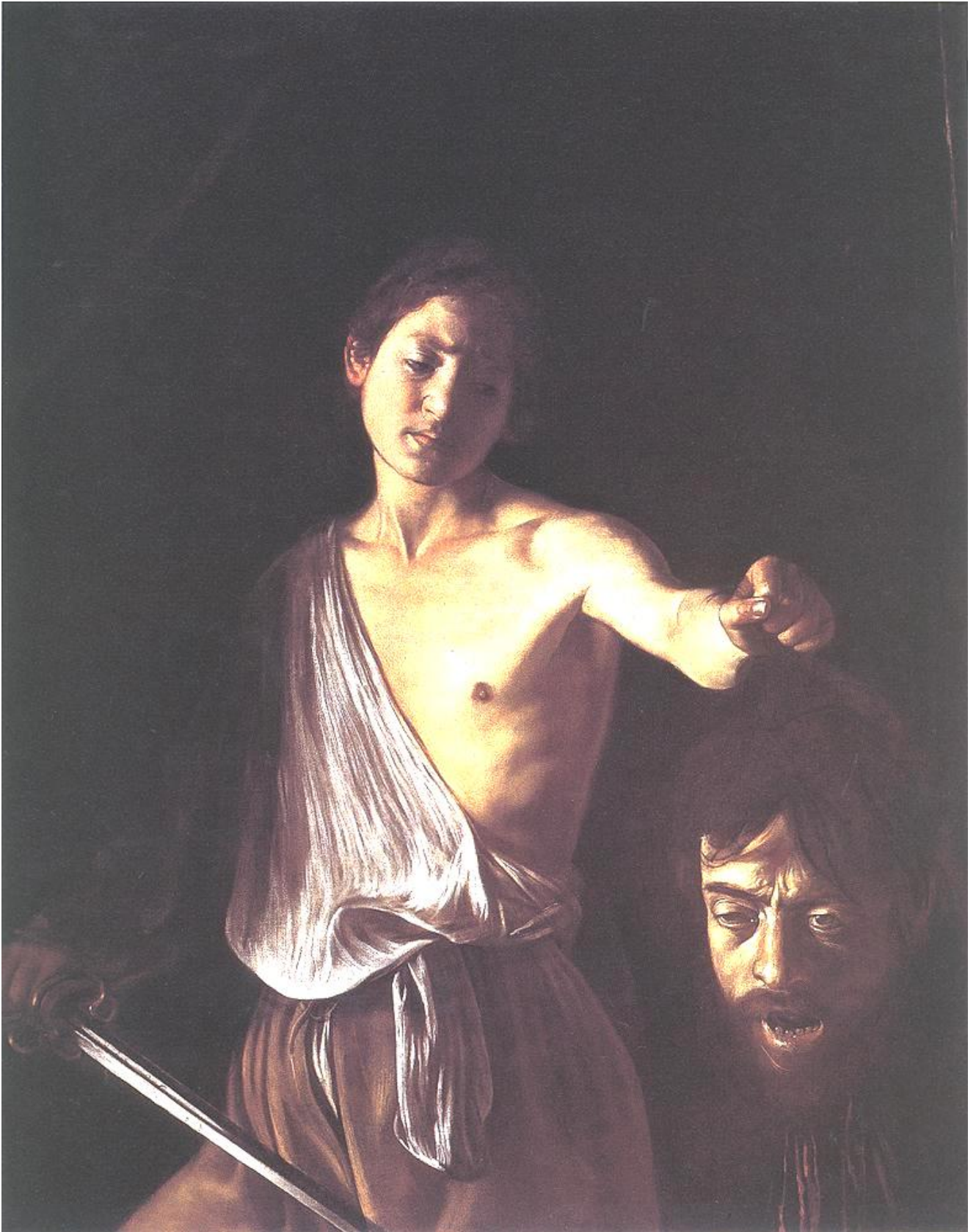
בסיפור דוד בספר שמואל ניתן לראות שלבים בהתפתחותו ואת הלכי הנפש, בהם גם ניוון של מי שנמצא בעמדת כוח. דמותו של דוד איננה חד ממדית ומצוירת באנושיותה – על חולשתה וכוחה.

המעוניינים לקרוא על קראווג'יו ותמונותיו את דוד ההורג את גלית יוכלו לקרוא –

פוסק אביגדור, נצחונו של דוד על גלית : טיפולוגיה, פסיכולוגיה וארכיאולוגיה בשלוש מתמונותיו של קאראווג'ו, עט הדעת א' תשנ"ז, עמ' 56 – 65.

קארוואג'יו 1599 יוד וגלית מוזיאון פראדו במדריד





קארוואג'ינו דוד וגלית 1610 גלריית בורגזה ברומא



קארוואג'ינִי. דוד וגלית 1606 מוזיאון לתולדות האמנות בווינה